

ARTISTIC VISIONS OF MUHAMED ABDAGIĆ IN THE NOVEL FENIX**Kemal Džemić**University of Novi Pazar, Republic of Serbia, kemal.dzemic@uninp.edu.rs**Ahmet Bihorac**University of Novi Pazar, Republic of Serbia, ahmed.bihorac@uninp.edu.rs.

Abstract: Muhamed Abdagić, a revolutionary and writer, was unjustly convicted in a court trial, which reflected the fate of his literary work that was contested and insufficiently explored, although in aesthetic and poetic sense it represented a new and original literary and artistic expression in South Slavic and in the second half of the 20th century. As a writer of wide education and culture, Abdagić, in his scientific and ethical manner, contemplated the phenomenon of art and artists in some poetry works, and in particular the novel Phoenix in which the protagonist Šaćir, his alter ego, artist and writer, from his own experiential vision, considers the importance and role of art in man's life. The life odyssey of the student Šaqir, the devotees of the South Slav brotherhood, the revolutionary, the fighter against the Turkish occupation, after disappointment in the ideals he had completely surrendered, would take him to the world of art where he tries to conceive his missed life. In spite of numerous disappointments, he has obsessive art as the only right essential man's sanctuary and writes a novel about man's consciousness and in imaginative enthusiasm travels mysterious spiritual areas until the metaphorical sunrise and the rational conclusion that the essence of man's spirit is precisely in art.

Keywords: student Šaćir, phenomenon of art, artist, modern novel, Bosniak literature

UMJETNIČKE VIZIJE MUHAMEDA ABDAGIĆA U ROMANU FENIKS**Kemal Džemić**Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru, Republika Srbija, kemal.dzemic@uninp.edu.rs**Ahmet Bihorac**Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru, Republika Srbija, ahmed.bihorac@uninp.edu.rs.

Apstrakt: Muhamed Abdagić, revolucionar i pisac, je nepravedno osuđivan u montiranom sudskom procesu, što se odrazilo na sudbinu njegovog književnog djela koje je osporavano i nedovoljno istraženo, iako je u estetičkom i poetičkom smislu predstavljalo nov i originalan književno-umjetnički izraz u južnoslavenskoj i bošnjačkoj savremenoj književnosti druge polovine XX stoljeća. Kao pisac širokog obrazovanja i kulture, Abdagić je u naučno-esejističkom maniru promišljao fenomen umjetnosti i umjetnika u nekim pjesničkim radovima, a posebno romanu *Feniks* u kome glavni junak student Šaćir, njegov alter ego, umjetnik i pisac, iz sopstvene iskustvene vizure promišlja značaj i ulogu umjetnosti u čovjekovom životu. Životna odiseja studenta Šaćira, poklonika južnoslavenskog bratstva, revolucionara, borca protiv turske okupacije, poslije razočaranja u ideale kojima se bio potpuno predao, odveće ga u svijet umjetnosti gdje nastoji osmisli svoj promašeni život. Poslije brojnih razočaranja, on se opsesivno umjetnosti kao jedinom pravom esencijalnom čovjekovom utočištu i piše roman o čovjekovoj svijesti i u maštovitom zanosu putuje tajanstvenim spiritualnim predjelima sve do metaforičnog izlaska na sunce i racionalnog zaključka da je suština čovjekovog duha upravo u umjetnosti.

Ključne riječi: student Šaćir, fenomen umjetnosti, umjetnik, moderan roman, bošnjačka književnost

1. UVOD

Muhamed Abdagić (1916-1991) je jedan od najznačajnijih i najtajanstvenijih bošnjačkih pisaca druge polovine XX stoljeća. Dosadašnja naučna proučavanja njegovog književnog djela su neopravdano skromna, za šta razloge možemo tražiti u odnosu vladajuće komunističke ideologije prema njemu koja je ga je nepravedno sumnjičila za saradnju sa okupatorom, iako je bio istaknuti revolucionar i komunista. Abdagića se usprotivio masovnim poslijeratnim strijeljanjima osumnjičenih, što će ga koštati sumnjičenja, hapšenja i osude na kaznu zatvora od strane komunističkih i sudskih vlasti. Njegova književna djela će zato ostati u sjenci ideološko-totalitarne osude vladajućih esteteika. Abdagić je imao težak i gorak životni put praćen udbaškim sumnjičenjem od strane vlasnika komunističke ideologije u čije se krute, nerijetko i surove, okvire nije dao smjestiti osoben umjetnički senzibilitet i intelektualni razbor ovog osobenog *patnika* u našoj književnosti.

Za života objavio je sljedeća književna djela: *Tuži Dabiživ* (pjesme 1965.), *Feniks* (pjesme, 1967.), *Tri drame* (1967.), *Zvučni zid* (pripovjetke, 1967.), *Feniks I* (roman, 1971.), *Feniks II* (roman, 1972.), *Tvrđi grad* (roman,

1973.), *Zamka* (roman, 1974.), *Zemlja* (pripovjetke i roman, 1975.), *Lutajući brod* (pjesme, 1977.), *Duge studene zime* (roman, 1983.). Posthumno su mu objavljene knjige : *Iza Moreno* (pjesme, 1993.), *Ramiza* (drama, 1999.), nekoliko pripovjedaka, pjesama, eseja i historiografskih član. Muhamed Abdagić je pisac bogate erudicije, univerzalnih znanja, istančane inventivnosti i umjetničkog sentimenta sa snažnim uticajima racionalističke filozofije i freudovske psihoanalitičke naučne tradicije. U njegovom književnom opusu posebno je zanimljiv prikaz piščevog originalnog doživljaja i razumijevanja uloge i značaja fenomena umjetnika i umjetnosti u čovjekovom trajanju.

2. ŠAĆIROVO SHVATANJE UMJETNOSTI

Svoju poetiku i odnos prema umjetničkom stvaranju Abdagić je uobličavao čitajući ruske i francuske prozne klasike, Dostojevskog, Tolstoja, Bulgakova, Prusta, Stendala i Balzaka, te američkog modernog pisca Foknera, kao i utemeljivača psihoanalize Frojda. Njegovo najznačajnije književno ostvarenje roman *Feniks*, zapravo predstavlja simbiozu uticaja poetika ovih pisaca i originalnog piščevog znanja i talenta. Glavni junak u romanu *Feniks* je student i umjetnik Šaćir, piščev alter ego, tip osobene senzibilnosti koji je posvećen umjetnosti, nauci i revoluciji. On esejistički misaono duboko u melanholičnom štimungu promišlja uopšte o umjetnosti i umjetniku. Razočaranja u novo posttursko vrijeme u kome su porušeni njegovi ideali u južnoslavensko bratstvo, kao i nevjerstvo žene koju je volio i koja ga ostavlja, okrene Šaćira pisanju i umjetničkom svijetu u kome traži utjehu za svoju promašenost u nastojanju da kroz umjetničku djelatnost osmisli svoj život. Šaćir posjeduje intelektualni i umjetnički senzibilitet, on piše roman *Selman*, bavi se i dramskom umjetnošću, kasnije uređuje časopis. Taj umjetnički rad mu je najbolja satisfakcija za nepravde koje mu je nanio totalitarizam žandarmerijske državne karikaturalne tvorevine Kraljevine Jugoslavije, otjelotvoren u tipiziranom tiraninu činovniku Gavru.

Ljepota umjetnosti sadržana je u mogućnosti čovjekovog bjekstva iz surove stvarnosti u svijet mašte i snova. U tom, za Šaćira, jedinom sigurnom pribjezištu, u Junan-kuli, on nalazi smiraj i mogućnost produženja egzistencijalnog trajanja kao intelektualca i umjetnika. *Najbolje da dignem ruke od svega i da zaronim u rad. Umjetnost je najvjernija prijateljica, ona nikad ne ostavlja. Ona mi je uvijek širila ruke kad god je sudbina pokazala svoju goropadnost prema meni.*²⁰

U umjetnosti Šaćir nalazi iskrenu prijateljicu, a ne u ženi. Kad je najteže čovjeku umjetnost mu bezrezervno priskače u pomoć, uzima ga u svijet ljepote, snova i iluzije, za razliku od žene koja ga ostavlja baš kad mu je najteže, tragajući za sopstvenom srećom i ne mareći za slabost onoga kome je navodno bila odana samo dok je moćan.

Šaćir promišlja o osobenostima moderne umjetnosti povezujući je sa naukom.

*Danas umjetnost mora biti nauka, ili nije umjetnost. Umjetnost se mjeri količinom nauke, otkrića, koju sadrži u sebi. Ali ne naučničke nauke, otkrića naučnika, nego otkrića putem umjetnosti, otkrića umjetnika. Isti je to posao, i umjetnika i naučnika.*²¹

U razrađivanju svoje teorije o umjetnosti Šaćir iznosi neka pozitivistička shvatanja u smislu njene praktične i angažirane uloge u preobražaju i razvoju društva. Ovi stavovi o umjetnosti i njenoj ulozi u društvu, Šaćira nam predstavljaju nešto drugačijim u odnosu na njegov misticizam i sklonosti ka meditacijama i asocijativnom doživljaju datosti. On je, barem u ovom trenutku, krajnje racionalan i pragmatičan u pozicioniranju umjetnosti u savremenom društvu. Posvećenost ideji, pisanju, jugoslavenstvu, nauci i naučnom u umjetnosti, svrstava ga u zagovornika komunističke i materijalističko-ateističke doktrine. On ističe potrebu revolucionarne promjene svijesti i uspostave novih društvenih vrijednosti i standarda. Poput zanesenjaka, arheologa, naučnika i umjetnika, traga po starim grobljima i proučava natpise sa nadgrobnih spomenika, što otkriva njegovu strast traganja i saznanja nepoznatog i tajnovitog. Šaćir smatra da se preko umjetnosti može više saznati nego preko nauke.

Osobenost tegobnog položaja umjetnika u društvu i njegova opsjednutost stvaranjem originalnih umjetničkih djela po cijenu i sopstvenog žrtvovanja Šaćir ovako rezonuje:

Nisu važni zanesenjaci koji radi umjetnosti žrtvuju sve, i sve to, nasljedstvo, karijeru, ljubav, porodičnu toplinu, prijatelje, takvi duboko pate od osjećanja inferiornosti, oni nesvjesno imaju nešto da dokažu svijetu, nesvjesno traže rekompensaciju ili penjanje na nebo, on mora da pokaže svijetu kako on umije da priča drukčije, kako umije da vidi čovjeka drukčije, kako umije da pohvata tonove koji postoje u prirodi i da ih poreda drukčije nego kako je priroda, da ih poreda ne kako svijet hoće i kako je naučio nego kako on hoće, takve društvo ne voli, takve društvo organizovano prezire, takvi udaraju na priznato, na utvrđeno, na uobičajeno, na svakidašnje, takvi torpeduju

²⁰ Abdagić, *Feniks*, I, 111.

²¹ Abdagić, *Feniks*, I, 133.

*šeme i svijet šema koji malograđanin nosi u sebi i od kojeg neće da se odrekne, takvi su tek za buduće generacije, za one koji nemaju još nikakav svijet, takav je bio Šaćir, ali važno je: bio!*²²

Za pisca on ma svoju definiciju: *Pa i šta je pisac? Argat kao i svi drugi, upregnut u jaram civilizacije, samo veći argat od drugih.*²³

Roman o Selmanu je zapravo njegov dnevnik u kome prati kretanja i avanture svog duha u različitim situacijama. On ne piše običan roman koji liči na sve dosad napisane, već roman koji ima mesijansku ulogu: *Zato ovo što pišem ne smije biti roman, jer onda bi i on bio jedan od te tri milijarde, a od mene se traži mnogo više, mene ne drže za romansijera nego za proroka, ja moram dakle da dam novu Bibliju, otkrovenje, ili doista posljednji roman, poslije kojeg ih više neće biti.*²⁴

Još od rane mladosti Šaćir je pokazivao sklonosti prema knjizi, mašti i istraživanju spomenika po starim grobljima, zbog čega su mislili da je ograisao ili pomjerio pameću od čitanja knjiga. Sve nade njegove rodbine da će Šaćir postati velika ličnost istopile su se, jer je ovaj nadareni mladić često boravio u zatvorima i progonstvu. Najbliži su ga još kao mostarskog gimnazijalca oslovljavali *sapašaefendi*, nadajući se da će mladi Buljubašić izrasti u velikog učenjaka i činovnika. Međutim, njegova melanholična i senzibilna priroda, kao i zanesenost idejom južnoslavenskog bratstva i pobune protiv turskoga reda, odvešće mladog *čudaka* Šaćira u progonstvo i zatvor u tajanstvenoj Junan kuli iz koje će poslije dugog vremena provedenog u samoći i narušenog zdravlja simbolično izaći u nastojanju da u ratu svojim aktivnim učešćem pomogne revoluciji. I u ratnim uslovima on duboko promišlja o raznim egzistencijalnim problemima kojim je zaokupljen savremeni čovjek. Sa oduševljenjem je prihvatio poziv redakcije da uređuje časopis, odbijajući prije toga nagovaranja od strane Selimefendije da izađe iz *hapushane*, Junan kule i da se priključi revolucionarnom pokretu. Intelektualnost Šaćirova je bila najpogodnija za uredništvo časopisa i on se gotovo sa strašću prihvatio nove uloge, što će ga konačno izvesti iz svijeta pasivnog meditiranja u ambijentu Junan kule i uključiti ga u praktične sfere djelanja u ratnim uslovima u kojima je dužnost intelektualca da pomogne svojim znanjem i idejama. Šaćirovo bjekstvo od ljudi i gnjev podsjeća na Ahihilejev gnjev u Homerovom epu *Ilijada*.

Šaćirov gnjev i srdžba motiviranisu nepravdom koja mu je nanesena od onih koje je smatrao svojim dok je sanjario o bratskoj i pravednoj zajednici Južnih Slavena poslije odlaska Turaka. Njegov pasivizam i srdžba traju sve do početka rata kada on poput Ahileja odlučuje da napusti pasivnost i samoću u dubokim meditacijama u ambijentu Junan kule i priključi se revolucionarnom pokretu.

Ovaj preobražaj intelektualca Šaćira iz razočaranog idealiste, zanesenjaka, usamljenog i zatočenog mistika, u povratnika zemaljskom životu i ljubavi, govori o čovjekovom mukotrpnom traganju za svojim idealima i ciljevima, prihvatajući život, odbacujući ga i ponovo mu se vraćajući.

Samoću Šaćirove Junan kule zamijeniće svijet časopisa u kome će intelektualac i pisac Šaćir esejistički promišljati o važnim društvenim i ideološkim pitanjima bitnim za savremenog čovjeka. Šaćir je sklon misticizmu. U ponoć dok čita knjigu javlja mu se glas beštije koji ga optužuje da je pokušao atentat na predsjednika Republike. Na kraju ovog Adamove nesretne avanture sa beštijom, *Glas* mu se obraća i otkriva mu da su njegove nevolje u umjetničkom traganju za tajnim, zabranjenim regionima u koje ga odvodi pisanje i radoznalost umjetnika za misterioznim sferama koje su nedokučive za ljudsku ograničenost. *Hoćeš ti umjetnost! Hoćeš ti da letiš u nepoznate, u zaboravljene regione. Adame, šta te se tiču zabranjeni regioni, hoćeš ti da zabadaš nos u stvari koje te se ne tiču, da otkrivaš...*²⁵

Jasno je da pisac Adam predstavlja pisca Šaćira, a pisac Šaćir pisca Abdagića kome su se zbog raznih represalija od strane režima pričinjavale sjenke ljudi koje ga proganjaju kao nepravredno optuženog bivšeg sumnjivog revolucionara i poznatog intelektualca. Pisanje i umjetnost je medijum u kome je Šaćir tražio utočište i bjekstvo od teške stvarnosti, ali njegovo traganje po nepoznatim predjelima kamo ga je pisanje odvelo, je opasno po čovjeka i na tom putu ga prati džin Hudam govoreći mu da je njegova sazajna moć ograničena. Šaćirova tragalačka upornost odvela ga je daleko i odvojila od realnog pojavnog svijeta u kome je mogao postići mnogo da je na vrijeme posjedovao samosvijest o sopstvenoj ograničenosti, što bi ga poštjednalo opasnih i za čovjeka nedokučivih daljina i visina. Starost kao nepremostivi zid i sila koja dolazi od prirode, je novo Šaćirovo iskustvo u kome će možda naći odgovore na svoja pitanja o čovjeku i utočište za svoje nemirno i radoznalo biće. Prije *Objave* Šaćira će Hudam spustitu u had i na tom danteovskom mističnom putovanju zagrobnim svijetom steći će još jedno iskustvo i spoznati svakojaka čudesa i raznovrsne stanovnike sa kojima druguje, razgovara, analizira ih. Izlazak iz hada potpomognut je suncem i glasom koji mu savjetuje da zatvori oči, jer je na red penjanje na nebesa koja su obasjana suncem od

²² Abdagić, *Feniks*, I, 204.

²³ Ibid, 181.

²⁴ Ibid, 228.

²⁵ Ibid, 308.

kojega čovjek može oslijepiti. Bog ga uznosi na nebo gdje upoznaje nepregledna zvjezdana savršena prostranstva, u jednoj ruci drži Mjesec, u drugoj Sunce, što on razumije kao vrhunsku božansku umjetnost iz zaključuje da je svrha sveg božjeg stvaranja bila umjetnost i da je svrha čovjekovog pstojanja u umjetnosti. Šaćir je uplašen od moći, djela i lica Božjeg koje mu se pokazalo. Fantazmagorija glavnog junaka, umjetnika i pisca, studenta Šaćira, oličena je u avanturi njegovog duha u spiritualnom i okultnom predavanju vođstvu Hudama i izbavljenju iz mračnih sfera podzemlja na sunce, nebasa i vasionu kamo ga uzdiže Bog. Šaćir je na kraju poslije duhovnog otrježenja shvatio da je čovjekovo utočište u umjetnosti.

3. ZAKLJUČAK

Osobena pojava bošnjačkog pisca Muhameda Abdagića, predstavljaće izvjesno otkrovenje u bošnjačkoj i južnoslavenskoj literaturi druge polovine XX stoljeća. U romanu *Feniks* pisac nam prikazuje sudbinu intelektualca, pisca i umjetnika studenta Šaćira, svog alter ega. U meditativnim opservacijama junaka Šaćira pisac nam iznosi svoje originalne književnonaučne stavove o umjetnosti. Za studenta Šaćira, pisca romana o Selmanu, urednika časopisa i tumača natpisa na stećcima, umjetnost ima esencijalnu važnost u čovjekovom životu. Abdagićev junak je pobornik revolucije protiv turske okupacije i južnoslavenskog bratstva, poslije čega se razočarao u stvarnost koju je idealistički shvatao i odmetnuo se u svijet iluzija i u osami Junan kule, gdje se zatvorio, u meditativnom i halucinantnom stanju promišlja o umjetnosti, čovjeku i njegovoj egzistenciji. Njegov ahilejevski gnjev ugasnuće početkom novoga rata, kada on izlazi iz duhovnog zatočiništava Junan kule i kao pisac i umjetnik prihvata poziv da uređuje časopis o umjetnosti. Tim postupkom glavnog junaka pisac nam predočava potrebu angažiranog umjetnika u društvu. Šaćir doživljava umjetnost u pozitivističko-materijalističkoj dimenziji, pridajući joj i naučne karakteristike. U njoj vidi čovjekov najviši duhovni domet u traganju za istinom i humanizacijom svijeta kao glavnim zadacima društvene zajednici. Uloga umjetnika i umjetnosti, po mišljenju Abdagića, je da naučnom egzaktnom i materijalističkom doktrinom estetički i saznanjno osmisli i unaprijedi kvalitet čovjekovog života. I on sam je najznačajniji i najproduktivniji period svog života posvetio književnoumjetničkom radu i nastojanjima da se njegovo djelo oslobodi od nepavednih ideološko-totalitarističkih anatema koje su u značajnoj mjeri upravljale vladajućim estetikama u južnoslavenskoj književnoj kritici druge polovine XX stoljeća.

LITERATURA

- [1] Abdagić, M., *Feniks*, I, Grafoplastika, Dimitrije Davidović, Smederevo, 1971.god.
- [2] Abdagić, M., *Feniks*, II, Grafoplastika, Dimitrije Davidović, Smederevo, 1972.god.
- [3] Abdagić, M., *Desetom kongresu SK BiH*, pismo, neobjavljeni rukopis, 21.11.1989.god.
- [4] Bahtin, M., *Autor u estetskoj aktivnosti*, Bratstvo-jedinstvo, Novi Sad, 1991.god.
- [5] Bahtin, M., *O romanu*, Nolit, Beograd, 1985.god.
- [6] Bandžović, S., *Između zaborava i povratka*, Mak, br.4, Novi Pazar, 1994.god.
- [7] Bandžović, S., *Muhamed Abdagić-In memoriam*, Zbornik Sjenice: Mirko Ćuković-Službena izjava, neobjavljeni dokument
- [8] Kazas, E., *Bošnjački roman XX vijeka*, Zora, Zagreb, 2004.god.